

Tunç Yıldırım*

II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'deki Fransız ve Anglosakson Kültürel Etkinliklerinde Sinemanın Yeri (1944–1953)

zet

Fransız Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivlerinde 2006 Kasım ayında yapılan araştırmalara dayanan bu makale, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki kültürel hayatta Fransız, Amerikan ve İngiliz propagandasının "sinema" aracılığıyla nasıl yapıldığını ele alıp, ayrıntılarıyla inceliyor.

L résumé

Cet article intitulé « La place du cinéma dans les activités culturelles anglo-saxonnes et françaises en Turquie de l'après-Seconde Guerre mondiale (1944-1953) » est le résultat des recherches faites au cours du mois de novembre 2006 aux archives diplomatiques du Ministère Français des Affaires trangres. En reposant sur les dépêches et les rapports rédigés par les officiels français étant chargés en Turquie pendant la période marquée ci-dessus, il a pour but de mettre en évidence l'influence considérable que les tats-Unis et la Grande Bretagne commençaient à exercer sur la vie culturelle turque par voie de cinéma. Afin de pouvoir atteindre son objectif, il analyse en détail de nouvelles méthodes de propagande appliquées par le British Council, le United States Information Service et l'Ambassade de France (avant l'inauguration du Centre Culturel d'Ankara au début de 1954) pour agir sur les institutions éducatives, sociales, artistiques, scientifiques, économiques voire politiques et militaires dans le pays entier. Après avoir abordé les contacts pris par Dar Film (une firme turque spécialisée dans l'exploitation du cinéma de 16 mm) avec les Actualités Françaises et le Musée Pédagogique, cette étude débouche sur la création tardive d'un Centre de Films Pédagogiques au sein du Ministère de l'Education Nationale.

Anahtar Kelimeler

Tarbé de Saint-Hardouin, Camille Bergeaud, British Council, USIS, Fransız Diplomatik Arřivleri, Pedagoji Müzesi, Dar Film, Heurtier, Fransız Aktaliteleri, Ordu Evleri, ęretici Filmler Merkezi, Sadun Tanju

Les mots cls

Tarb de Saint-Hardouin, Camille Bergeaud, British Council, USIS, Archives diplomatiques françaises, Muse Pdagogique, Dar Film, Heurtier, Actualits Franaises, Foyers du Soldat, Centre de Films Pdagogiques, Sadun Tanju

* Paris I – Panthon-Sorbonne Üniversitesi
Sanat ve Arkeoloji Enstitüsü
Sinema-TV-Audiovisuel Bölümü
Doktora ğrencisi
tuncyildirim2@hotmail.com

Savaş ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, her türlü dış baskıya rağmen direttiği ve uyguladığı “tarafsızlık” siyaseti yüzünden, savaş sonrasında Batılı mtfeffiklerin gözünden düşmüştü. Birinci Dünya Savaşı’ndaki “Alman kuklası” olma durumunun yol açtığı felaket ve yıkımı çok iyi bilen İsmet İnönü ve onun dış işleri bakanları (nce şükrü Saraçoğlu, sonra Numan Menemencioğlu, ve tekrar Saraçoğlu) Cumhuriyet Türkiye’sini ne pahasına olursa olsun bu ikinci paylaşım harbinden korumuşlardı.¹ Ancak savaştan sonra, Cumhuriyet’in kurulduğu tarihten beri ortak ilişkiler (anti-emperyalist çizgide) içinde olduğu Sovyet Rusya’nın 17 Aralık 1925’te imzalanan “Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması”nın İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan değişikliklerden ötürü (Boğazlardan geçen Alman gemilerinin engellenmemesi) yenilenmesi gerektiğini Türkiye’ye bildirmesi, akabinde Ağustos 1946’da yeni bir antlaşma yapılabilmesi için isteklerini (Türk-Sovyet doğu sınırında değişiklik, herhangi bir saldırı karşısında ortak savunmayı sağlamak üzere Boğazlarda Sovyetlere s verilmesi, Montreux sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi ilkesi üzerinde iki hkmet arasında bir anlaşma yapılması)² sıralaması Türkiye’yi “soğuk savaş” döneminde bir tercih yapmaya itti. Doğu Avrupa’daki ülkelerde Sovyet Rusya’ya bağlı komünist rejimlerin birer birer iktidara gelmesi, kapitalist ve çoğulcu bir demokrasi olan bir diğer ga-

lip lke ABD’nin işine gelmiyordu. Türkiye ise Marshall Planı ile Amerika’nın mali, siyasi ve askeri desteğinden faydalanabilmek için “oğulcu demokrasi ve serbest girişim” gibi ABD’nin temel saydığı siyasal ve ekonomik ilkelere kendini bir an önce uydurmak zorunluluğunu hissediyordu. Türkiye’de seçimler yapılmış, *Soğuk Savaş*’ın gölgesinde greceleli bir demokratik ortam doğmuş, muhalefetteki DP’nin haricinde, *Türkiye Sosyalist Partisi* ve *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi* Aralık 1946’da sıkıyönetim kanunlarına başvurularak kapatılmışlardı. 1930’lardan beri uygulanan ve kendi kendine yetmeyi ngren devletçi-halki ekonomi sistemi yerini, CHP’nin 1946’da aldığı “7 Eylül Kararları”yla (Cumhuriyet döneminin ilk devalüasyonu: Türk lirasının değeri % 120 oranında düşürüldü) dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi hedefleyen liberal tedbirlere bırakmıřtı³. Bu büyük değişim *Uluslararası Para Fonu*’na ye olabilmek için yapılacak ve DP’nin Kore’deki savaşa 25.000 kadar asker göndermesi Türkiye’nin NATO’ya girebilmesinin nn açacaktı. Bunların sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti dış siyasette, savunmada ve ekonomide dünya kapitalist sistemiyle bütünleşip yavaş yavaş onun bir parçası haline gelecekti. Bir yanda bunlar yaşanıırken öte yanda kültür ve eğitim alanlarında değişiklikler olmaması beklenemezdi.

Fransız Ortaelisinin şikâyetleri

Daha savaş bitmeden, Fransa Cumhuriyeti’nin geçici hükümetinin Türkiye’deki delesi ve ortaeli-

¹ Bakınız: Zürcher, (298 ve 303).

² Bakınız: Erkin, (286-287, 300-301 ve 305-306).

³ Bakınız: Zürcher, (312-317).

si olan Bay Tarb  de Saint-Hardouin, Paris'teki İstihbarat Bakanı'na (*Ministre de l'Information*) gönderdiği 11 Aralık 1944 tarihli "Fransız filmlerinin yayımı" konulu resmi yazısında (*d p che*) Türk film dağıtımclarının Fransızca söz-l  güncel film yokluğundan Őikayet ettiğini yazıp, Şöyle devam ediyor:

Azınlık nüfusunun büyük kısmının yani Rum ve Ermeni kökenlilerle İstanbul Yahudilerinin Fransızca konuştuğunu ve eğitimi Türklerin büyük bölümünün de sadece bir tane yabancı dil bildiklerini, bunun da bizimki olduğunu gerçekten de unutmamak l zım. Zaten bu savaştan önce, Türkiye'de Fransız filmlerinin durumu Fransızca yayınlar gibi Őeekindi.

T. de Saint-Hardouin, Fransızca  ıkan *İstanbul* ve *Nouvelles Hebdomadaires* adlı gazeteler sayesinde kısmen de olsa Fransızca yayınların yokluğuna  are bulduğunu, fakat Fransız filmlerinin durumunu düzeltmesinin imk nsız olduğunu vurguluyor. Türkiye ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasına kadar belirli sayıda Fransız filmlerinin Türkiye'ye ulaşabildiğini, ama bu filmlerin niteliklerinin çok düşük olduğunu, Alman dağıtım őrirketlerinin aracılığıyla gönderildiklerini ve sadece isim olarak Fransız olan yapımlar olduklarını söylüyor. Ayrıca, eskiden Türkçe ve Fransızca olarak alt-yazılanan yabancı filmlerin artık, sadece Türkçe olarak yazıldıklarını belirtiyor. Bütün Amerikan ve İngiliz filmleri İngilizce konuşurken, bu durum karşısında, beklemenin sadece bir "pazar" kaybetmek değil de geleneksel olarak Fransızca konuşan bir ülkede *İngiliz dili lehine*  ok geniş ve etkili propagandaya izin vermek olacağına değiniyor. Biri "propaganda" ve öteki de "ticari" olmak Şartıyla iki

ayrı plan üzerinde önlemler almak zorunludur deyip Şu notu düşüyor:

Siyasi propaganda için akt alitelere⁴ öneminin altını çizmek gereksizdir. Türk dağıtımcları birkaç haftadan beri Amerikan ve İngiliz akt alitelere bol bol beslendiler. M ttefiklerimizin verdikleri kadar yeni olan akt alitelere Türkiye'de takdim edebilmeliydik. Eylül'ün ilk günlerinden itibaren, Amerikan Savaş Haberleri Bürosu, Paris'in Kurtuluşu  zerine olan bir filmi İstanbul'da dağıtılabirdi.

Fransa'daki sinematografik aktüalite Őirketlerinin normal bir üretimde bulunabileceklerini  mit eden ortael i, diplomatik postayla film makaralarının (bobin) kendisine muhakkak ulaştırılması, kendisine bağlı "Basın Servisi"nin alt yazılamayı ve dağıtımı üstleneceğini ekliyor. Bu arada Türkiye'deki denetlemenin yani sansürün gösterimden sonra makaralara el koyduğunu ama en azından bu ülkedeki propagandalarının sağlanmış olacağına da dikkati çekiyor. Uzun metrajlı filmlerin dağıtımı konusunda ise T. de Saint-Hardouin, Basın Servisi'nin çok zorlanacağını  nk  ticari olmayan Şekilde gösterilen sinema yapıtlarının satın alımının ya da kiralanmasının çok fazla soruna sebep olduğuna parmak basıyor. Faaliyetlerine devam eden ya da yeniden başlayan Fransız film dağıtımı ve yayın

⁴ O dönemde, dünya olayları ve günün konularına değinen kısa haber filmleri. Aktüalite, sinemada da kendini biçimsel olarak gösteriyor.  rnek; Orson Welles, *Yurttaş Kane* filmindeki (*Citizen Kane*, 1941) "News on the March" sekansında, *Time* dergisi tarafından aylık olarak yaptırılan "The March of Time" adlı belgesel serinin parodisini yapıyor.

evlerinin isimleriyle adreslerinin kendisine süratle bildirilmesinin gerekli olacağını söylüyor. Elde olan Fransız filmlerinin isimlerinin kendisine bildirilmesinin zorunlu olduğunu çünkü bu bilgileri yakında farklı Türk dağıtımcılara iletteğini, onların Fransız sinema sanayisinin temsilcileriyle temasa geçmekte istekli olduklarını söyleyerek yazısını tamamlıyor.

Fransız ortaelinin, Türk dağıtımcılarla Fransız film endüstrisi arasında bir an önce kurulması istediği yakın ilişkiler için 1950'li yılların ilk yarısını beklemesi, sinema gösterim aletinin bir eğitim aracı olarak Türkiye'de ilkokullara girmesi gerekecekti. Bu konuya ileride döneceğiz ama öncelikle Türkiye'de Anglosakson kültürel etkinlikleri üzerine tizlikle hazırlanmış Fransız raporlarındaki (yazanak) sinemanın yeri ve önemi üstünde duracağız.

Yazanaklar

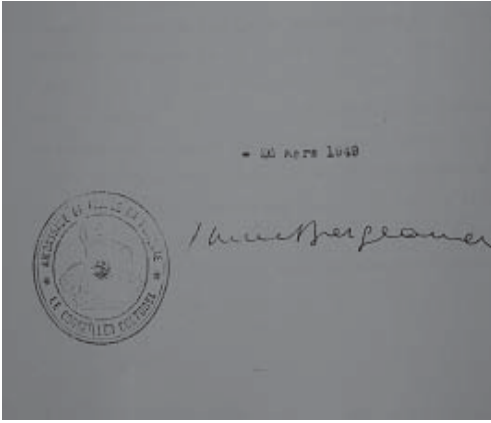
26 Mart 1949 tarihinde, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin Kültür Müsteşarı Camille Bergeaud, Fransız Dış İşleri Bakanı Robert Schumann'a "Türkiye'de Amerikan Kültürel Faaliyetleri" adlı bir yazanak gönderiyor. Raporunda faaliyetler yedi tane başlık altında incelenmiş. Bu başlıkların altıncısı da *sinema*. Öncelikle o dönemde sinema salonlarımızda gösterilen filmlerin ne oranda dağıldığını anlamak için Bergeaud'an bir alıntıyla başalayalım:

Türkiye'de Amerikan kültürel hareketi büyük şehirlerde yoğun olarak yapıldığı anda filmlerin yayımı sayesinde ülke içinde de geniş lde yapılıyor. Ticari film-

ler meselesini işlemeden Türk ekranlarında gösterilen filmlerin % 75'nin Amerikan kökenli olmasına karşılık % 8'inin İngiliz, % 8'inin Fransız ve % 9'unun da farklı kökenlere ait olduğunu (İtalyan, Türk, vesaire...) hatırlatmakla yetineceğim. Sadece, USIS'in⁵ desteğiyle bedava olarak gösterilen belgesellerin yahut eğlendirici filmlerin (izgi filmler) yayımlanmasına zen göstereceğim.

Bergeaud'nun raporuna göre, belgesel ve çizgi filmlerin yayımı öncelikle İstanbul'da başlıyordu. Türk topluluk veya kuruluşları USIS'den filmler ve gösterim aleti ödünç alabiliyordu. Fakat bu yayımlar bütün Anadolu'da, *British Council* tarafından yakın zamanda başlatılan yöntemle (bu köyden köye dolaşan bir "sinema kamyonu"yla yapılıyordu) değil de, özellikle *Orduevleri* aracılığıyla yapılıyordu. C. Bergeaud, 18 milyonluk Türkiye'de 800 bin kişilik bir ordu olduğunu, bütün garnizonların her hafta sinema seansları düzenlediğini ve bu seanslara subaylarla askerlerin katılımının zorunlu olduğunu belirtiyor. Trakya'daki ve Anadolu'daki bütün bu gösterimler USIS'in filmleri ile besleniyordu. Böylece geniş Türk köylüleri ileride, bu film yayımları sonucunda Türkiye'deki büyük kentlerde ya da Türk taşrasındaki hayatın görüntülerini değil de *Amerikan evrenselliğinin* (O filmlerden yansıyan ABD: Amerika'daki mutlu ve refah içindeki kırsal hayat, her derde deva Amerikan tekniği ve Amerikan halkının her derdine are olan tıbbi ve toplumsal düzenleme) baştan çıkarıcı görüntülerini hatırlayacaklardı.

⁵ United States Information Service. Bu, bizim dilimizde Amerikan Haberler Bürosu olarak geçiyor.

Türkiye’de Amerikan Kültürel Faaliyetleri Üstüne Rapor

Bergeaud, Türklerin bu gönüllü esaretinden (*captatio benevolentiae*) faydalanan *Amerikan Kültür Servisleri*’nin, Amerikan düşüncesinin değifmez değeri olan “sıradan adamın aristokrasisi”ni burada yaratmaya çabaladıklarını ve Türkiye’ye ayrılan 10 milyon liralık kredinin “kültürel kalkın(dır)ma” adı altında ödendiğinin altını çiziyor. Henüz NATO üyesi olmayan Türkiye’de ordunun bizzat Amerikan filmleriyle yakından tanış(tırıl)ması ise sonraki dönemde yaşanacaklara bir giriş niteliğinde...

Kültür Müsteşarı C. Bergeaud daha kısa olan ikinci raporunu, 2 Temmuz 1949 tarihinde Fransız Dış İşleri Bakanı Robert Schumann’a “Türkiye’de İngiliz Kültürel Faaliyetleri” olarak gönderiyor. Bu yeni rapor Türkiye’de yabancı ülkelerin (İngiltere’nin) haber ve propaganda araçlarının soruşturmasını kapsarken *sinemanın* bu konudaki öneminin üstünde duruyor. Göreceğimiz gibi İngiliz propaganda yöntemlerinin temeli sinema üzerine kuruluyor.

Yazanağa göre, İngiliz hükümetinin

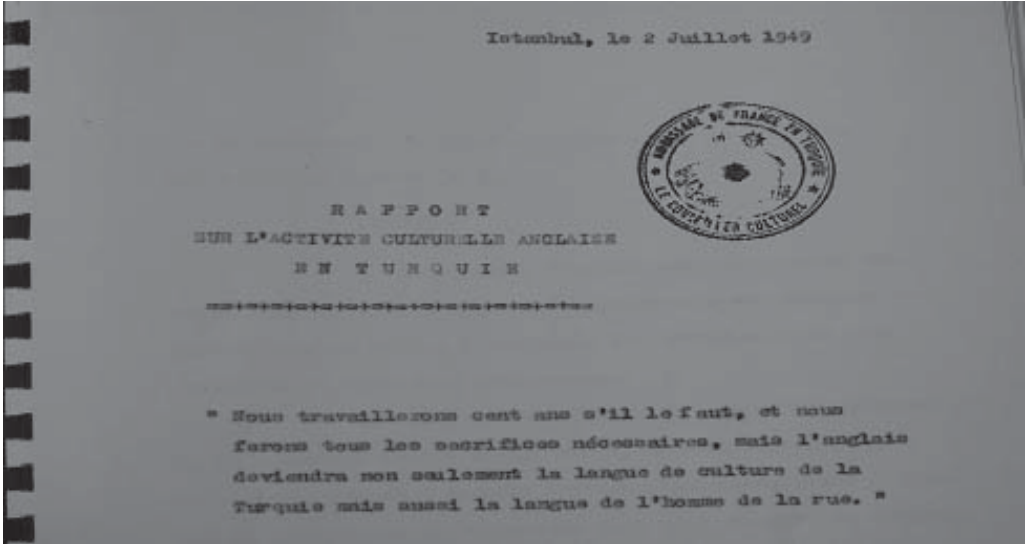

Türkiye Fransız Büyükelçiliği ve Kültür Müsteşarı yazılı mühür, müsteşarın imzası ve tarih

desteğini arkasına almış ve Türkiye’de bir başka ülkeye nazaran daha önemli finansmana sahip *British Council*’in etkinliği tam bir gelişme içinde... Didaktik öğretim yöntemlerini değiftiren bu kuruluş, her yıl elli bantla zenginleşen ciddi bir kısmı da renkli olan üç yüz filmlik (16 mm) bir stoka sahip. Taşınabilir bir alet ve bir teknisyen sayesinde, Türk ilk ve ortaokullarında, Halkevleri’nde, fakültelerde, özel çevrelerde, tatil kamplarında çok sayıda gösteriler düzenliyor (öğretim yılı boyunca günde üç kez, tatlillerde ise günde bir kez olmak üzere). Ayrıca, Türkiye’ye *British Council* tarafından sağlanan ve sinema aleti, gösterici, ekran, enerji kaynakları ile donatılmış olan bir *kamyon* Anadolu’nun en geri kalmış bölgelerine kadar gidip İngiliz filmleri gösteriyor.

Tırnak içinde yer alan bölüm, iki sene öncesinin *British Council* İstanbul Bürosu müdürü Bay Thompson’dan yapılmış ve yazanağın ilk sayfasına konmuş bir alıntı:

“İngilizcenin, Türkiye’nin yalnızca kültür dili olması için değil, sokaktaki ada-

İstanbul, 2 Temmuz 1949 tarihli, Türkiye Fransız Büyükelçiliği ve Kültür Müsteşarı yazılı mühürlü Türkiye’de İngiliz Kültürel Faaliyetleri Üstüne Rapor.

mın dili olması için de gerekirse yüz yıl çalışacağız ve zorunlu fedakârlıkların hepsini yapacağız.”

Raporların üçüncüsü ve sonuncusu olan “Türkiye’de Amerikan Kültürel Hareketi” 13 Ocak 1953 tarihli. Fransa’nın Türkiye Büyükelçisi Jacques Tarbé de Saint-Hardouin tarafından Fransız Dış İşleri Bakanı Georges Bidault’a gönderilen bu yazı, Amerikan Servisleri tarafından Türkiye’de Birleşik Devletler’in etkisini yaymak için son senelerde kullanılan yöntemlerin (Türkleri ekonomik ve askeri yolla kazanarak) toplu özetini içeriyor. Alt paragraftaki alıntı yeni müttefik ABD’nin ülkemiz içinde giriştiği mücadelenin çıkış noktalarını gösteriyor:

Türkiye’de, şimdilik üç tane Amerikan Haber Merkezi çalışıyor. Birincisi, İstanbul’da Üniversite yakınlarında savaşın sona erdiği zaman açıldı. İkincisi, Ankara’da Atatürk Bulvarı’nda 1950’de kuruldu. Üçüncüsü ise aynı sene İzmir’e yerleşti.

Her merkezin şehrin en işlek yerinde bir okuma salonu vardı. Kütüphaneler (Ankara’da bine yakın ciltten oluşan edebiyat, tıp, iktisat, bilim ve teknik kitapları), farklı alanlara ait kitapları ve hemen hemen tüm Amerikan büyük dergi ve resimli dergilerini halkın hizmetine sunuyordu. Etkinlikler bununla sınırlı da değildi. Haber bültenleri yayınlayıp, okullara ve fakültelere çok sayıdaki bilimsel kitap ve dergileri bedava olarak dağıtıyorlardı. Aynı şekilde kendilerinden istenen eğitsel ve ticari filmleri topluluklara karşılık beklemeden ödünç veriyorlardı.

Filmlerin dağıtımını ise tüm ülkeye yapıyordu. *USIS* tarafından gönderilen; belgesel ve eğlendirici filmlerle, aktüalite gösterimi için gerekli tüm araç gereçle donatılmış kamyonlar köy okulları ve askeri birlikleri sırayla ziyaret ediyorlardı.

İlk rapordan yaklaşık dört sene son-

ra yazılan bu son toplu özet Türkiye’de git gide daha çok yayılan ve etkin hale gelen Amerikan propagandasının filmler ve sinema arabalarıyla ne ölçüde başarı sağladığını gözler önüne seriyor. 18 Şubat 1952’de Türkiye’nin NATO’nun tam üyesi olmasıyla savunmada kesinleşen ortak stratejinin yanında o dönemdeki DP iktidarının önemli etkisiyle de eğitim ve ekonomi alanlarında “Amerikan modeli” temel alınıyor. Sadece ekonomik değil, kültürel kalkınmanın da yolu Amerikan sisteminden geçiyor!

Dar Film Fransa’da

Sinemanın bir iletişim ve eğitim-öğretim aracı olduğunun Türkiye’de de anlaşılması, bu büyük gücünün farkına varılması, onun görsel-işitsel yanından eğitimde faydalanmak isteyen film firmalarını ve Milli Eğitim Bakanlığı’nı “sonunda” harekete geçiriyor.

Fransız Kültür Müsteşarı Camille Bergeaud, Fransa Dış İşleri Bakanlığı Kültürel İlişkiler Müdürlüğü’ne bağlı Film Servisi’nden Bay Claudel’e gönderdiği 9 Haziran 1953 tarihli yazısında Türk firması *Dar Film*’in yöneticileri Nazım Tezer ve Saadun Bil’in en iyi şekilde ağırlanmasını istiyor. *Dar Film*’in ne işle uğraştığını ise ondan öğrenelim:

1947’de kurulan bu yapımevi, 16 mm’lik sinema filmlerinin işletiminde uzmandır, faaliyetleri şunları kapsar:

- 16 mm’lik göstericilerin satımı. HEURTIER markası temsilcileri olan Tezer ve Bil beyefendiler 1300 tane gösterici sattılar ve şu anda Türk Milli Eğitim Bakanlığı ile 1000 tane göstericinin satışı için bir sözleşme üze-

rinde çalışıyorlar.

- Okullarda, kulüplerde, farklı dost ve spor derneklerinde gösterilecek olan 35 mm’lik filmlerin 16 mm’lik filmlere çevrilmesi.
- Eğitim filmleri yapımı: Bu ülkenin okulları ve liseleri yararına Türk tarihi, Türk coğrafyası, turizm konulu filmler.

İstanbul’un ve taşranın farklı liselerinde, arkadaş topluluklarında, eğitim derneklerinde -ticari olmayan şekilde- bizim filmlerimizi göstermeyi her zaman kabul eden bu firmanın hizmetlerini değerlendirme fırsatı buldum.

Bizim film ve gösterici (projektör) yapımcılarımızla Dar Film firması arasındaki verimli işbirliğinin Fransa ile Türkiye arasındaki kültürel ve ticari ilişkilere mutlu bir gelişme getireceğine ikna oldum.

Fransız sinema çevreleriyle temasa geçmeyi arzulayan *Dar Film*’in bu isteğini gerçekleştirdiğini Bay Claudel’in 29 Haziran 1953 tarihli cevabından anlıyoruz. *Dar Film*’in Türkiye’de etkin olduğu kültürel ağın (Dar Film’in sinema kamyonları bütün Anadolu’yu köy köy dolaşılıyor) özellikle önemli olduğunu anlayan Claudel, bizzat kendisinin Fransız aktüaliteli ve Eğitim (pedagoji) Müzesi nezdinde girişimde bulunduğunu yazıyor. Bunun sonucunda, Saadun Bil’in eylül ayından itibaren 16 mm’lik aktüalite filmleri almak için yıllık 500.000 franka yakın bir sözleşme imzaladığını, bu filmlerin bantlarının 15 günde bir valizle gönderileceğini, Eğitim Müzesi’nin Saadun Bil’e masrafları kendisine ait olmak şartıyla öğretici filmlerinin kopyalarını alma izni verdiğini öğreniyoruz.

15 Senelik tecrübemizin en verimli neticesi!

ELEKTİRİĞİ OLMAYAN KÖY VE KASABALARDA SINEMA DAVASINI

TERTA
16 m.m.
SİNEMA MAKİNESİ
HALETTİ

- İyi ve projeksiyonu ile 1000 kişilik salsalar için uygundur.
- Film yerleştirilmeden geçiren yapıya sahiptir.
- Büyük ve küçük salsalar için uygundur.
- Farklı parçaları vardır.
- Servislenmesi kolaydır.

DARFILM ŞİHETİ GALATASARAY YENİCİSİ 40 TEL. 49 3200 44207 İSTANBUL ANKARA SAĞIR - İZMİR 3000 - ADANA 1000

Türkiye kırsalında, sinema davasını film makineleri, jeneratörleri ve servislerindeki muhtelif konulu yüzlerce filmle halleden Dar Film müessesesinin bir gazetede çıkan reklâmı. (Darfilm İlanı)

1944 yılındaki Fransız orta elçisinin istekleri 1953 Haziran ayında gerçekleşmiş gibi görünüyor.

Bu noktada ayrı bir paragraf açıp 1953 yılında Türkiye'deki eğitimde sinemanın yerini somutlaştırmak gerekiyor.

Sinema Okullarda

Sadun Tanju, bu konu üzerinde duran ayrıntılı bir haber yayınlıyor: (23/7/1953: 4-5).

İlk ve orta dereceli okullarda halk için öğretici filmler yapmak fikri bizde ilk defa 1949 yılında alâka uyandırmış. Fikrin tatbikatı mevzuunda uzun uzun düşünüldükten sonra, 1951 yılı sonunda, Ankara'da, Milli Eğitim Vekâletine bağlı bir öğretici filmler merkezi kurulmuş ve faaliyete geçilmiş. Derhal 13 vilayette

birer bölge merkezi tesis edilmiş ve onların da teşkilatlanmasına başlanmış. Tabii bu işlerden anlar elemanların yetiştirilmesi işi ön plâna alınmış. Açılan kurslardan, şimdiye kadar 387 bölge, şube ve kol başkanı; 1874 öğretmen yetiştirilmiş. Diğer taraftan bir takım anketlerle, öğretmenlerin fikri sorulmuş. Onlar bu filmler için mevzuları vermişler; ekipler de bu mevzuları tasnif edip, ehemmiyet sırasına göre filme almaya veya diya serileri hazırlamağa başlamışlar. (...) Teşkilât ve bu yoldaki faaliyet pek yeni olmakla beraber, bilhassa köy mevzuu ehemmiyetle ele alınmıştır. Köy çocuklarını ve köylüleri öğretici filmler nimetinden faydalandırmak ilk hedeftir. Bunun için de sinema otomobilleri ve petrolü projeksiyonlar kullanılmaktadır. Bu projeksiyonlar, önünde adesi bulunan büyük bir lüks lambasına benziyor. Petrolle işliyor ve çok işe yarıyor. Bunlardan 341 tanesi halen faaliyette bulunuyor. Muhtelif

Anadolu'yu köy köy, okul okul dolaşan, Milli Eğitim Vekâletine bağlı Öğretici Filmler Merkezi'ne ait bir sinema otomobilinin fotoğrafı. (Tanju, 4)

köylere dağıtılmış. Teşkilâtın 6 tane sinema otomobili var. (...) Vekâlet bu mevzu da daha geniş imkânlarla çalışma yolunu arıyor. Geçen yılın 27 Kasımında okullara ve bütün eğitim müesseselerine tebliğ edilen bir yazıyla öğretmen yetiştiren müesseselerin son sınıflarının kursa tâbi olmaları mecburiyeti konulmuştur. Böylece yeni yetişen öğretmenler göz ve kulakla eğitim metodunu benimsemiş, bu bilgiyle teçhiz edilmiş olarak vazife başına gideceklerdir.

S. Tanju, *Amerikan Haberler Bürosu ve Unesco'nun*, öğretici film faaliyetini desteklediğini, kütüphanede 39.000 diya, 417 seri diya ve 33 tane de film bulunduğunu söylüyor. Bu yazıdan, Fındıklı'daki Namık Kemal İlkokulu'nda seyrettiği iki filmin de yabancı olduğunu (biri suyu anlatan renkli *Walt Disney* filmi), bununla birlikte yerli filmlerin yapımına başlandığını ancak, bunları çoğaltma işlemlerinin stüdyo yokluğundan yurt dışında gerçeleştirilebildiğini öğreniyoruz. Yu-

karıdaki uzun alıntıda ilk ve ortaokullardaki eğitimde sinemadan faydalanmanın 1949 yılında ciddi olarak düşünölmeye başlandığını ve bu tarihin de Türkiye'de Anglosakson kültürel faaliyetleri üstüne üç ay arayla yazılmış iki Fransız raporuyla örtüştüğünü hatırlatalım. şimdi de tekrar Fransız diplomatik kaynaklarına gidip, onların ölkemizdeki kültür faaliyetlerindeki dönüşümü (ötekilerin yöntemlerinin izinden giderek) inceleyelim.

Üstte; öğretmenler için açılan kurslarda gösterim aygıtı kullanımıyla alâkalı bilgiler verilirken.

Ölkeler Ayrı Yöntemler Aynı:

Türkiye'de Fransız filmleri ve Fransızca yayınlar aleyhine değişen koşulların üzerinden yaklaşık on yıl geçmiştir. Kültür Müsteşarı Camille Bergeaud ise Türk ve Fransız film çevrelerini bir araya getirmiş olmakla yetinmez. 14 Kasım 1953'te, Büyökelçi Jacques Tarbé de

Öğretmenler için açılan kurslarda gösterim aygıtı kullanımıyla alâkalı bilgiler verilirken. (Tanju, 4)

Saint-Hardouin (Büyükelçi, Türkiye'den 1955 yılının ekim ayında ayrılıyor) adına, Dış İşleri Bakanlığı'na yeni film talebinde bulunur. Ülkesinin kültürel propagandasının devamı için savaş sonrası Türkiye'deki değişimi çözümler, ona koşut yenilikler getirir. Türkiye'de 16 mm'lik Fransız filmlerinin yayımında başarı sağlandığını, filmoteklerinin (film belgeliği, filmlik) 150 kadar banda sahip olduğunu (üstelik bunlara aktüaliter de dâhil değil) ve bu başarıya çok sevindiğini şöyle belirtir:

1953'ün ilk altı ayında, Ankara'da olduğu kadar İstanbul'da ve 12 taşra ilinde, 680 kez film ödünç vererek 32 dernek veya kulüple, 13 denizcilik binasıyla, 25 okul veya enstitü ile temasa geçebildik.

Yine de bu alanda ellerindeki olanakların ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak olduğuna inanan Bergeaud'ya göre Türk si-

nema ekranlarındaki Fransız filmlerinin⁶ eksikliklerini ticari olmayan yollarla gidermek zorunlu hâle geliyor. Bu konuda ısrarla duran Bergeaud, 1953-54 mevsiminde, yeni ve nitelikli olan, Fransız sinemasının canlılığını taşıyabilecek ve Türkiye'deki ticari şebekeye Fransız yapımlarının geri dönüşünü hazırlayabilecek altı tane uzun metraj filmin kendilerine sağlanması için gerekli özel çabanın gösterilmesini istiyor. 1954 yılı başında, Ankara'da (*Fransız*) *Kültür Merkezi*'nin açılışı için, istisnai olarak, kendisine son mevsimin en iyileri arasından seçilmiş 35 mm'lik uzun metraj bir filmin gönde-

⁶ Ekim ayının (1953) başından beri sadece bir tane Fransız filmi İstanbul'da gösterilmiş. O da Fransız yaşam biçimi ile sinema yapımı hakkında pek parlak bir fikir verecek seviyede değilmiş. Bunun yanında, *Paris'te Bir Amerikalı* (*An American in Paris*, 1951, Vincente Minnelli) adlı Amerikan filmi hoş bir etki yapmış.

rilmesini diliyor. Ayrıca, gönderilen 16 mm'lik kısa filmlerin teknik ve bilimsel alanlarda olduğu kadar sanat, edebiyat ve turizm konulu olanlar arasından seçilmesinin gerekliliği üzerinde duruyor.

Fransızlar tıpkı İngilizler ve Amerikalılar gibi kültürel propagandaları için gerekli temel yapıyı (kültür merkezi) oluşturuyorlar. Ve o merkezi yapıdan dışarıya sinema filmleriyle açılıyorlar. Bir tek sinema arabaları eksik! Batı dünyasının bu üç büyük yayılcı devleti (gerçi o dönemde Fransa, diğer ikisine göre özellikle ekonomik alanda daha geri kalmış durumda) Türkiye gibi bir ülkede etkinliklerini arttırmak için her şeyden önce sinemaya başvuruyorlar. Yaşayış biçimleri, dünya görüşleri, dilleri artık bu yolla/araçla ihraç ediliyor. İster sinema sanayilerinin 35 mm'lik filmleri olsun, ister 16 mm'lik öğretici filmleri ya da belgeselleri olsun, ister aktüaliteyi olsun hedef değişmiyor. Türkiye'nin bu alandaki eksikliği ve geri kalmışlığı yüzünden, bizim yapacaklarımız bu boş kalan yerlerde kimlerin at oynattığını belgelemekten ve Cumhuriyet kurulduğunda kültür ve eğitim alanlarında sinema merkezli bir atılımın⁷ başlatılıp başlatılmama-

⁷ Oysa bu atılım için varlığı zorunlu olan bir sinema kurumu (merkez ya da okul, resmi veya yarı resmi) 1970'li yılların ortasına kadar kurulmamıştır. *Halkevleri ile Basın Yayın Umum Müdürlüğü*'nün; aktüalite, belgesel ve propaganda filmleri yapabilmek için gösterdiği çabalar yeterli olmamıştır. Cumhuriyet rejimi ile birlikte Türkiye'nin geçirdiği siyasi, iktisadi, toplumsal, ideolojik ve kültürel değişim; kurmaca sinemada da çok uzun bir süre temsil edilememiştir. Bu konunun, dünyada özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ne kadar önemli olduğunu kavrayabilmek için bir SSCB yapımı olan *Varvara, Köy Öğretme-*

yacağı üzerinde düşünmekten ileri gide-miyor...

Kaynakça

Archives diplomatiques (Les), 37 Quai d'Orsay – 75700 – Paris – France.

Kitaplar

Cantek, Levent (2008). Cumhuriyetin Büluğ Çağı – Gündelik yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950). İstanbul: İletişim.

Erkin, Feridun Cemal (1968). Les Relations Turco-Soviétiques Et La Question Des Détroits. Ankara.

Sadoul, Georges (1990). Dictionnaire Des Films. Paris: Microcosme.

Zürcher, Erik Jan (2001). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Çev., Yasemin Sanner Gönen. İstanbul: İletişim.

Gazeteler

Tanju, Sadun (23/7/1953). “Öğretici Filmler.” *Vatan*: 4-5.

(19/10/1960). “Darfilm İlanı.” *Vatan*: 3.

ni (Selskaia Outchitelnitza, 1948, Mark Donskoy) filmini tekrar tekrar görmek propagan-da ile sinema sanatının o dönemde ne denli iç içe geçtiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Notlar

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

